

Anadolu Ağzlarında Etnik (Boysal) Özellikler ve Çepni Ağzları Üzerine

Gürer Gülsevin*
(İzmir)

Anadolu'ya çeşitli Türk boyları (Peçenek, Kıpçak, Oğuz vs.) milattan önceki dönemlerden beri geldilerse de, bu toprakların Türkleşmesi 11. Yüzyıldan sonraki yoğun Oğuz göçleri ile olmuştur. 11. yüzyıldan sonraki yoğun Oğuz göçleri ve daha sonrasında, Oğuz olmayan az sayıda bazı (Kıpçak, Çiğil) Türk grupları da Anadolu'ya gelmiştir.

Bugün Anadolu'daki ağzlar, Oğuzcaya dayalı ağzlardır. Oğuzlarla gelen diğer gruplar da Oğuzlaşmış, dilleri Oğuzlaşmıştır. Son bir-iki yüzyıl zarfında gelen diğer boyların dilleri ise devam etmektedir (Ulupamir Kırğızları, Afyonkarahisar'daki, Eskişehir'deki Karaçaylar, Nogaylar, Konya'daki Özbekler vs.)

XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut Oğuzların 22 boy olduğunu (*Kınık, Kayı, Avşar, Çepni, Bayat* vs.) söyler.¹ Anadolu'ya gelen Oğuzlardan bir kısmı belirli bir süre “**boy**” adlarıyla tanınmış ve anılmış olsalar da, günümüze kadar bu boyların hepsi aynı derecede kendi adlarıyla saklanabilmiş değildir. Anadolu'ya yerleşen çeşitli Oğuz boyları, muhtelif sebeplerden dolayı sürekli yer değiştirmiş, başkaca *boy* ve *halk*larla karışarak yeni yeni siyasi birlikler, yeni yeni *aşiret*ler; yani, yeni yeni “*etnos*”lar da meydana getirmişlerdir. Karamanoğulları, Dulkadiroğulları, Danişmendoğulları vb. birlikler, içlerinde çeşitli Oğuz boy ve aşiretlerini barındırmış, bu

* gurergulsevin@gmail.com, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü,

¹ Besim Atalay, Divanu Lügat-it-Türk Tercümesi, C. I (İkinci Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, s.55-59 (Orijinal metin: DLT.20b.4)

topraklardaki hareketleri, göçleri sürecinde de “boy” adlarından ziyade siyasi birliklerinin bakiyesi olan adlarıyla anılmışlardır. Örneğin, Dulka-diroğulları denilen birlik, Avşar’ı da, Çepni’yi de, Bayat’ı da vs. İçerisinde barındırıyordu. Bu “birlik” içinde iken çeşitli sebeplerle başka bölgelere giden veya gönderilen gruplar, kendi “boy” adlarıyla değil de, Dulka-diroğulları kimliği ile tanınabiliyorlardı.

Hal böyle olunca, bugünkü Anadolu ağızlarında boylar açısından etnik özellikleri belirlemek son derece güç bir hale gelmiştir.

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki farklılıklar dört temel nedenden dolayı olabilir:

1. Yerleşim dönemlerindeki boysal (Kınık, Avşar, Çepni; Kıpçak vs.) başlıklara dayanan tarihi farklılıklar ortaya çıkabilir.

2. Farklı bölgelerde farklı dönemlerde harekete geçen fonetik eğilimlerin sonucunda bazı ayrılıklar oluşabilir.

3. Farklı bölgelere göçmek durumunda kalan aynı halkın dalları, gittikleri ortamda ilişkide buldukları dil, ağız ve kültürlerin etkisiyle/katkısıyla farklı özellikler de kazanabilir.

4. Bazı ağız farklılıklarında, bu nedenlerin birkaçı iç içe geçmiş bir biçimde etken olabilir.

Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Hakkında:

Anadolu’da Oğuzlaşmış Türk gruplarının dil özelliklerinden bazıları, şu anda kullandıkları Oğuzca ağızlarının içinde devam etmiş olabilir. Yani, Anadolu’daki ağızlarda, Oğuzca olmayan bazı unsurlar saklanmış, devam etmekte olabilir.

Araştırmacılarımızdan bir kısmı, inceleme yaptıkları ağız bölgelerinde bazı özellikleri Kıpçakça olarak değerlendirmektedirler. Türkiye Türkçesi ağızlarında Kıpçakça olarak verilegelen unsurlar şunlardır:

1. g > v
2. ç > ş
3. Ø- > h-
4. O > U
5. η > y (ñ > y)
6. s- > h-

Böyle bir teoriyi öne sürmeden önce şunları bilmemiz gerekir: Kıpçakça dediğimiz grubun özellikleri nelerdir? Kaç türlü Kıpçakça vardır? Kelime başındaki “y-” ünsüzünü “y-” biçiminde (*yol, yat-*) kullanan Kıpçaklar da vardır, **c-/j** biçiminde (*col, cat-/ jol/jat-*) kullanan Kıpçaklar da vardır. Bizdeki “ç” ünsüzünü “ç” olarak (*çık-, açık, aç-*) kullanan Kıpçaklar da vardır, “ş” olarak (*şık-, aştık, aş-*) kullananları da vardır. Çekik gözlü Kıpçaklar da vardır, badem gözlü Kıpçaklar da vardır.

Türkiye Türkçesindeki Kıpçakça unsurlar olarak verilegelen yukarıdaki altı maddedeki özellikler, her hal ve şartta Kıpçakçayı temsil etmiş olabilir mi? Bizce, bu tespitler tamamıyla doğruyu yansıtmıyor değildir. Biz, yukarıdaki özellikleri teker teker seri bildiri-makaleler şeklinde değerlendirmeye başladık. Bu serinin ilk çalışmasını “*Türkiye Türkçesinde Kıpçakça Denilen Unsurlar 1: G > V*” başlığıyla **Türkiye Türkçesi Ağzları Çalıştayı**’nda (Urfa 2008) bildiri olarak sunduk. İkinci çalışmamız ise “*Türkiye Türkçesinde Kıpçakça Denilen Unsurlar 2: Ç > Ş*” başlığı ile Turkish Studies adlı derginin (<http://www.turkishstudies.net>) diyalogoloji ile ilgili özel sayısı için teslim edildi. İlgili bildiri ve makalede, bugüne kadar Anadolu ağızlarında Kıpçakça unsur olarak görülen iki konuyu tartıştık.

Bu bildiride ise, önce, Anadolu’ya yerleşen Oğuz boylarının boysal özelliklerinin belirlenmesi ile ilgili çalışmaları değerlendireceğiz. Daha sonra, bir örnek olarak Çepni ağızlarının özellikleri üzerinde duracağız.

Oğuz Boylarının Ağız Özellikleri

Bu konuda Zeynep Korkmaz’ın çığır açıcı bir makalesi yayımlanmıştır (KORKMAZ 1971). O makalede, Korkmaz 3 Oğuz boyunun ağız özelliklerini göstermiştir. Bunlar: 1. **Kınık**, 2. **Avşar**, 3. **Salur**. Korkmaz, “sadece” 3 Oğuz boyunun ağız özelliklerini değerlendirmiştir. Bu da “kaba-ca” bir değerlendirme olmuştur. Kendisi, daha sonra yapılacak çalışmalara bir başlangıç, bir örnek olması amacıyla bu makaleyi hazırlamıştır. İlgili çalışmada Kınıklar için 10, Avşarlar için 13, Salurlar için 10 özellik işlenmiştir. Biz burada, Korkmaz’ın sadece “*şimdiki zaman çekimi*” için verdiği bilgilerle konuyu örneklendireceğiz:

Zeynep Korkmaz’a göre:

Kınıklar “*gel-iyö / gel-iyor*” der

Avşarlar “*gel-iyi / gel-iy / gel-i*” der

Salurlar “*gel-iy*” der

O makale, ülkemizdeki ağız çalışmalarının “pek çoğu”nda, etnik unsurlar bakımından bir temel referans görevi üstlenmiştir. Bazı araştırmacılar, çalıştıkları bölgede şimdiki zaman eki için *geliyi, geliy, geli, geliyik* tarzındaki çekimleri görünce, Z. Korkmaz’ı referans göstererek Avşar boyu özelliği bulduklarını iddia ettiler (GÜLENSOY 1998:127-129; GÜNŞEN 2000:171-175; GÜLSEREN 2000:35-36). Aynı bölgede *geliye, geliyeler* çekimi de varsa Salur boyunun özelliği olduğuna hükmettiler.

Yani, incelenen bölgelerde şimdiki zamanın farklı sıklıkta da olsa üç ayrı kullanımı bulununca:

“*gel-iy*” bu bölgedeki KINIK özelliğidir

“*gel-iyi*” bu bölgedeki AVŞAR özelliğidir

“*gel-iy*” bu bölgedeki SALUR özelliğidir yargısına varılmıştır.

Araştırmacıların yukarıdaki tarzdaki yargılarının doğru olmadığını, bu yargı için Zeynep Korkmaz’ın referans gösterilemeyeceğini düşünüyoruz. Çünkü, dikkat edilirse, Zeynep Korkmaz *gel-iyi, geliyik* şeklinde söyleyenlerin AVŞAR olduğunu söylemiyor. Korkmaz, Avşarların *geliyi, geliyik* dediklerini anlatıyor. Zeynep Korkmaz’ın dedikleri ve dediklerinden kastetmediklerini, başka bir ifadeyle şöyle söyleyebiliriz:

Zeynep Korkmaz’a göre:

Kınıklar “*gel-iy*” der

Avşarlar “*gel-iyi*” der

Salurlar “*gel-iy*” der

Ama, **Zeynep Korkmaz’ın söyledikleri ŞU ANLAMA GELMEZ:**

“*gel-iy*” denilmesi Kınık olduğunu gösterir.

“*gel-iyi*” denilmesi Avşar olduğunu gösterir

“*gel-iy*” denilmesi Salur olduğunu gösterir.

Yani bir ağızda “*gel-iyi*” deniliyorsa, bu o ağzın Avşar olduğunu göstermez. Sadece, (Korkmaz’a göre) oranın “Kınık” ve “Salur” olmadığını gösterebilir. Zeynep Korkmaz’ın makalesi, inceleyeceğimiz ağzın hangi boya ait olduğunu bize gösterememektedir. Çünkü, o makalede sadece 3 boy incelenmiştir. Burada karşımıza şu soru çıkar: Geri kalan 21 Oğuz boyu “*şimdiki zaman çekimi*”ni nasıl yapar? Örneğin Bayatlar nasıl söy-

ler, Döğerler nasıl söyler, Kayılar nasıl söyler, vs? Diğerleri de muhakkak buna benzer söylerler. Bayatlar da ya “*gel-iyö*”, ya “*gel-iyi*” ya da “*gel-iyē*” diyecektir. Nitekim, Afyonkarahisar’ın Bayat ilçesi ağız üzerine Eda Şahin’in yaptığı Yüksek Lisans tezinde, Bayat boyuna mensup olanların şimdiki zamanı “*güdüyun*”, “*gel-iy, güdiy*” tarzında çekimledikleri gösterilmiştir (ŞAHİN 1999:5, 77). Bu son bilgidен sonra tekrar düşünelim. Anadolu’nun bir bölgesinde şimdiki zaman çekimini “*geliyi, geliy, geli*” şeklinde yapan bir ağız varsa, bunlar acaba Avşar mıdır, Bayat mıdır? Ya da, henüz bu konudaki özelliği belirlenememiş olan başka Oğuz boylarından biri midir?

Zeynep Korkmaz’ın makalesinden sonra yapılan çalışmalarda, yanlış bir yola girilmiştir. Henüz diğer 21 boyun da ağız özellikleri belirlenmeden, sanki Anadolu’da sadece 3 boy varmış gibi davranılmıştır. Bu konuda karar verebilmek için, öncelikle, bütün Oğuz boylarının (Kayı, Kınık, Avşar, Çepni, Bayındır vs.) ağızları ayrı ayrı incelenmelidir.

Oğuz boylarının ağız özelliklerini belirleyebilmek gerçekten çok zor bir iştir. En büyük engel, gerek bugün, gerekse Anadolu tarihinde kimin hangi boydan olduğunun belirlenebilmesindeki zorluklardır. Çünkü, bölgenin insanları, bugün için kendilerini ilgili boy adları ile tanımlamamakta, hangi boydan geldiklerini bilmemektedirler. Bazı yer adları, boyların belirlenmesinde ilk adım gibi görülse de, bu konuda da zorluklar ve sıkıntılar vardır.

Aynı Oğuz boyunun adını taşıyan köylerin ağız özellikleri birbirinden tamamen farklı olabilmektedir. Örnek olarak, Bayat adlı bölgelere bakalım. Afyonkarahisar’ daki Bayat ilçesinin ağzının dil özellikleri üzerinde çalışan Eda Şahin, Bayat’ın merkezinde yaşayanların Bayat boyundan olduğunu söylemiş ve şimdiki zaman çekimini **-iyı** olarak belirlemiştir. Ama, başka bölgelerdeki Bayat adlı köylerde şimdiki zaman çekimini başka şekilde de görebiliyoruz. Örneğin, Sivas ili Yıldızeli ilçesine bağlı olan Bayat köyünden derlenmiş metinlere baktığımızda, kurallı ve sürekli olarak **-iyor/-iyö** şekillerine rastlıyoruz. Necati Demir-Ülker Şen’in “Sivas İli ve Yöresi Ağzıları” adlı kitapta verdiği bu köye ait dört sayfalık metinde, şimdiki zaman ekinin ünlüsü devamlı **/o/** olarak tespit edilmiştir. O köydeki örnekler: **gorüyor, diyollar, diyor, gayıyor, yüklüyor, gédiyor**,

dutuyor, yoluyor goyuyor, geliyollar, başlıyor, diyollar, yetiyōsa, çıkıyon, soruyo, dutulyuo, görüyor musun, çairdıyo... (DEMİR-ŞEN 2006:484-487)

“Avşar Ağızları” başlığı ile Ayşen Kılıç tarafından hazırlanan Yüksek Lisans tezinde Kayseri’nin Pınarbaşı, Tomarza, Sarız ilçeleri ile Adana’nın Tufanbeyli ilçesindeki Avşar köylerinden metinler derlenmiştir. Bunların dil özellikleri işlenirken, şimdiki zaman teklik kişi çekimleri şu şekilde verilmiştir (KILIÇ 1991:137-138):

1. şahıs teklik:

- uyom : gorkuyom / korkuyorum (XXXIV-57)
- yom : varyom / varıyorum (XXXV-54)
- ulaşyom / ulaşıroum (XXVIII-8)
- yon : diyon / diyorum (XXXIV-8)
- geçyon / geçiyorum (XXXV-30)
- yim : bilmiyim / bilmiyorum (XXII-2)

2. şahıs teklikte:

- yoŋ : gidyoŋ / gidiyorsun(II-33)
- dökyoŋ / döküyorsun (XXVIII-23)
- azdıryoŋ / azdırıyorsun (III-14)

3. şahıs teklik :

- yor : diyor (III-34), oluyor (XXVI-17)
- yur : okuyur (XLIII-20), ediyur (I-126)
- ıyor : varıyor (III-31)
- iyor : çekiyor (III-139)
- üyor : ölmüyor (II-140)
- uyor : soyuyor (III-6)
- iyir : yatıyir (V-117)
- yur, -iyur : cıkıyur (XLIII-4)
- yo : olyō (XXVIII-75)
- yu : bilyu musun (XLII-32)
- ir : gidir / gidiyor (V-250)
- yir : geliyir / geliyor (XXII-21)

Zeynep Korkmaz’ın Avşar boyunun dil özelliği olarak belirlediği “-iyi” şimdiki zaman çekimi, Ayşen Kılıç’ın Pınarbaşı, Tomarza, Sarız ve

Tufanbeyli Avşarları üzerinde yaptığı tespitlerle bire bir uyuyor değildir. Ayşen Kılıç'ın derlediği metinlerde, büyük bir oranla /o/ ünlüsü hâkimdir. Burada, Ayşen Kılıç'ın çalışmasını yaparken Zeynep Korkmaz kadar dikkatli ve titiz olmadığını da hatırlatmamız gerekir. Çünkü, elbette “*gel-iyi*” ağzını konuşan bir boy günümüzde bunun yanında “*gel-iyö / gel-iyor*” telaffuzlarını da kullanacaktır. Çünkü yazı dili ve konuşma dili bunun geniş ünlülü şekillerini elbette yaygınlaştıracaktır. Ayşen Kılıç sadece metinleri ortaya koymuş, burada gördüğü bütün ekleri ve kullanışları ayrıca bir değerlendirmeye, sınıflandırmaya tutmadan listelemekle yetinmiştir. Bunlar bir yana, Ayşen Kılıç'ın tezinden şu sonucu çıkarabiliriz: Avşarlar, büyük oranda *-iyö / -iyor* tarzında geniş ünlülü çekimi kullanmaktadırlar. Ama, bazı köylerde dar ünlülü olarak da telaffuz edilmektedir

Kısaca söylemek gerekirse, Oğuz boylarının ağız özelliklerini belirlemek oldukça güçtür. Öncelikle, konunun teorik olarak ortaya konulması gerekir. Bir boy için, güvenilir malzeme nerede bulunacaktır? Malzemenin içinde ne tür karışımlar, yenilenmeceler olmuş olabilir? O boydan olan bir bölgedeki kullanım ile, yine o boydan olan ama başka bir bölgede yaşayan kimselerin ağızlarında ne gibi farklılıklar olabilir? Aynı kişinin konuşmasında bile aynı dil unsuru için iki, hatta üç farklı kullanımla karşılaşıldığında, hangisinin o boyun özgün şekli, hangisinin karışma veya yenilenmece olduğuna nasıl karar verilecektir? vb.

Biz, Oğuz boylarının ağız özelliklerinin belirlenmesi işine “Çepni”lerden başlamak istedik. Çepnileri tercih etmemizin sebebi, 24 Oğuz boyu içinde şu anda bile kendilerini adları ile en iyi tanımlayabilen grup olmalarıdır.

Çepnilerin yoğun olarak yaşadığı başlıca bölgelerimiz şunlardır: Karadeniz bölgesinde (Giresun; Trabzon-Şalpazarı, Beşikdüzü; Ordu; Samsun; Sivas), Batıda (Balıkesir, İzmir, Manisa, Aydın), ayrıca, Anadolu'nun değişik yerlerinde de dağınık olarak bulunmaktadırlar.

Karadeniz bölgesinde, Trabzon için birkaç çalışma yapılmıştır. B. Brendemoen, Trabzon yöresindeki Çepnilerden derlediği bir hikâyeye dolayısı ile yazdığı makalede, bölgenin Çepni ağzını da değerlendirmişti (BRENDAMOEN 1996). Necati Demir de, “Trabzon İli ve Yöresi Ağız-

ları” adlı çalışmasında, I. Bölge olarak (Şalpazarı ve Beşikdüzü) değerlendirdiği ağzın Çepni ağzını temsil ettiğini belirtmiştir (DEMİR 2006, I:109-118) Ayrıca, yine Necati Demir’in Ordu ili (DEMİR 2000:39-40) ve Necati Demir-Ülker Şen’in Sivas illerinin ağızları üzerine yaptığı çalışmalarda (DEMİR-ŞEN 2006:64-68) Çepni özelliği olduğu düşünülen hususlara dikkat çekilmiştir. Balıkesir ağzı üzerine doktora tezine devam eden Hüseyin Kahraman Mutlu da, Balıkesir Çepnilerinin dili üzerine bir bildiri sunmuştur (MUTLU 2008). Biz de, Türkiye’deki ağızların etnik/boysal yapılarının belirlenmesi için 24 Oğuz boyunun teker teker ayrıntıları ile araştırılması gerektiği gerçeğinden hareketle bir çalışmaya başladık. Bunun başlangıcı olarak, doktora öğrencimiz Zeynep Şimşek Umacı’ a Türkiye Çepnilerinin ağız özelliklerini incelemeyi doktora tezi olarak verdik. Bu teze yeni başlanılmıştır. Henüz malzeme toplama aşamasındadır.

Batıdaki (Balıkesir, İzmir, Manisa ...) Çepnilere ait pek çok ses kaydını kendim dinledim ve notlar aldım. Doktora öğrencim Zeynep Şimşek Umacı’ın Balıkesir yöresinden getirdiği bir kaç kaset ile Hüseyin Kahraman Mutlu’nun doktora tezi için Balıkesir köylerinden derlediği kasetleri ve yine doktora öğrencilerimden Fatma Uğur’un İzmir yöresinden derlediği metinleri de bizzat kendim dinledim. Karadeniz Çepnilerinin dili için, yukarıda adı geçen çalışmaları inceledim. Ayrıca, en yoğun Çepni yerleşim yeri olan Giresun’da çalışan Yrd. Doç. Dr. Erdoğan Altınkaynak’ın derlediği ve derlettiği metinleri de bizzat ses kayıtlarından dinleyerek notlar aldım.

Aşağıda sunduklarım, Çepni ağzı üzerine araştırmaya başlanılmadan önceki teorik altyapının oluşturulması için yaptığım çalışmadır. Çepnilerin ağız özellikleri, doktora öğrencisi Arş.Gör. Zeynep Şimşek Umacı’ın tezinde ayrıntılı olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmaya başlanmadan önce, Çepnilerin bugün için çok değişik yörelere dağılmış olmalarından dolayı, farklı “birkaç ağız bölgesi” ile karşılaşılacağı öngörebilir. Nitekim öyle de olmuştur. Yine işin başında iken teorik olarak şu tip özelliklerle karşılaşmamız muhtemeldir:

1. Bazı özellikler her bölgedeki Çepnilerde ortak olacaktır.

1.1. Bunlardan bazıları, Çepni olmayan komşu ağızlarda da olabilir.

1.2. Bunlardan bazıları Çepni olmayan komşu ağızlarda yoktur ama komşu olmayan değişik bölgedeki ağızlarda olabilir.

1.3. Bunlardan bazıları, Çepni olmayan komşu ağızlarda yoktur. Komşu olmayan bölgelerde de yoktur. Yani Çepnilere ait bir özelliktir.

2. Bazı özellikler sadece bir bölgedeki Çepnilerde olacak, diğerinde olmayacaktır. (Örnek: Batıdakilerde ö > o; Karadeniz bölgesindeki-lerde “ünlü yuvarlaklaşması”)

Sadece bir bölgedeki Çepnilerde görülen özelliklerden bazıları;

2.1. Çepni olmayan başka bölgelerde de görülebilir. (ö > o olması pek çok bölgede)

2.1.1. Bunlar Çepni özelliği olup, diğer bölgedeki Çepniler tarafından, birlikte yaşadıkları ağız bölgesine uyum sağlanılarak değiştirilmiş olabilir.

2.1.2. Bunlar Çepni özelliği olmayıp, birlikte yaşadıkları ağız bölgesine uyum sağlanılarak edinilmiş olabilir.

2.2. Çepni olmayan bölgelerde görülemez. Yani sadece Çepnilere ait özelliklerdir.

Hem Karadeniz bölgesindeki, hem de Batı Anadolu’daki Çepnilerin dil özellikleri “kabaca” bir araya getirildiğinde, yukarıda öngörülen teorik tabloya benzer bir tablo ile karşılaştık. Aşağıdaki genel tablo ortaya çıktı:

Bütün Bölgelerdeki Çepnilerde Bulunan Özellikler

Batıda		Karadeniz Bölgesinde	
gel-iyi	Komşularda: YOK Başka bazı bölgelerde: VAR	gel-iyi	Komşularda: VAR Başka bazı bölgelerde: VAR
rl > ll	Komşularda: YOK Başka bazı bölgelerde: VAR	rl > ll	Komşularda: VAR Başka bazı bölgelerde: VAR
nl > nn	Komşularda: VAR Başka bazı bölgelerde: VAR	nl > nn	Komşularda: VAR Başka bazı bölgelerde: VAR
AğI>v, vv	Komşularda: VAR Başka bazı bölgelerde: VAR	AğI>v, vv	Komşularda: ??? Başka bazı bölgelerde: VAR
gel-icis gelicin	Komşularda: YOK Başka bazı bölgelerde: VAR	ölecük	Komşularda: YOK Başka bazı bölgelerde: VAR

Hem Batı'da, hem de Karadeniz bölgesinde şimdiki zaman çekimi “dar” ünlü ile yapılmaktadır (-IyI). Karadeniz bölgesindeki Çepnilerin komşularında da bu tür konuşanlar olsa da, Batı bölgelerinde yaşayanların komşuları “geniş” ünlü ile (-Iyo) kullanmaktadırlar. Yani, Batı'dakiler “dar” ünlülü şekli (-IyI) komşularından öğrenmiş olamayacaklarına göre, bu özellik Çepnilerin özgün ağızlarına ait olmalıdır.

İlerleyici ünsüz benzetmesi nedeniyle **nl > nn** (*kadınlar > gadınnar*) olması, hem Karadeniz bölgesindeki hem de Batı'daki Çepnilerin komşularında görülebilmektedir. Anadolu'nun başka bölgelerinde de bu benzetme olayı vardır. O halde, **nl > nn** benzetmesinin varlığı için iki şey düşünülebilir:

1. Çepni özelliğidir, başka boylarda da bu benzetmeler vardır.
2. Çepni özelliği değildir, komşularıyla etkileşim sonucu gelişmiştir.

Bu iki varsayımdan hangisinin doğru olduğunu anlamak için daha ayrıntılı çalışmalar gerekir.

Sadece Bir Bölgedeki Çepnilerde Görülen Özellikler

Batıda		Karadeniz Bölgesinde	
ö > o	Komşularda: YOK Başka bazı bölgelerde: VAR	//////////	Komşularda: VAR Başka bazı bölgelerde: VAR
//////////	Komşularda: YOK Başka bazı bölgelerde: VAR	ünlülerde yuvarlaklaşma	Komşularda: VAR Başka bazı bölgelerde: VAR
-ik geçmiş zaman	Komşularda: YOK Başka bazı bölgelerde: VAR	???	Komşularda: YOK Başka bazı bölgelerde: VAR
zarf-fiil eki -kan -kana	Komşularda: VAR Başka bazı bölgelerde: VAR	zarf-fiil eki -ka	Komşularda: ??? Başka bazı bölgelerde: VAR

Batı'daki Çepnilerin konuşmalarında ilk dikkat edilen husus, ilk hecedeki ince yuvarlak ünlülerdeki kalınlaşma/yarı kalınlaşma (ö > o; ü > u) eğilimidir. Bu değişme esnasında baştaki ünsüz de daha kalın telaffuz edilir: *gozüm, duün*, vb.

Bu değişme Karadeniz bölgesindeki Çepnilerde yaygın ve baskın bir özellik olarak duyulmaz. Bu da iki şekilde açıklanabilir:

1. ö > o; ü > u değişmesi bir Çepni özelliğidir. Batı'dakilerde hâlâ devam etmektedir, Karadeniz bölgesindekilerde ise kalınlaşma eğilimi kaybolmuş olabilir.

2. ö > o; ü > u değişmesi bir Çepni özelliği değildir. Karadeniz bölgesindeki Çepnilerde zaten yoktur, Batı'dakiler ise komşularına benzeterek bu değişmeyi başlatmış olabilirler.

Burada saydığımız iki seçenek tamamen bir genel varsayımdır. Yukarıdaki tablo incelenince, bu varsayımlardan ikincisinin olamayacağı ortaya çıkar. Çünkü, ö > o şeklinde kalınlaşmaların yaygın olduğu Batı'daki Çepnilerin komşularında bu eğilim yoktur. Yani Balıkesir'deki, İzmir'deki Çepniler bu kalınlaşmaları komşularından etkilenerek geliştirmiş

olamaz. O halde, ö > o özgün bir Çepni ağız özelliği olabilir, Batıdakilerde korunmuş, Karadeniz bölgesindekilerde ise terk edilmiştir. Ancak, konunun bu şekilde açıklanması da yeterli olmamaktadır. Çünkü, Karadeniz bölgesindekilerin, eğer varsa, özgün bir Çepni özelliği olan ö > o kalınlaşmasını terk etmeleri için komşu etkisinden söz edilemez. Çünkü o bölgede Çepni olmadığı söylenen köylerde hâlâ bu kalınlaşmalar tespit edilebilmektedir.

Burada Çepnilerin tarihi iskânı, Anadolu'daki eski yurtlarının neresi olduğu sorusu önem kazanır. Bilim adamlarının yaygın kanısı, Batı'daki Çepnilerin Karadeniz bölgesinden gelmiş olduklarıdır. Bilim adamlarının bu kanısı, bazı Çepniler tarafından da benimsenmiş olduğundan, özel sohbetlerinde Faruk Sümer kaynak gösterilerek anlatılmaktadır. Ancak, bizce bu bilginin ve inanın da sorgulanması gerekir. Bizce, Batı'daki Çepnilerin bazı ağız özellikleri, o bölgelere gelmeden önce Karadeniz bölgesinde değil de, Orta ve Doğu/Güney-Doğu Anadolu bölgelerinde hayat sürmüş olduklarını düşündürmektedir. Nitekim, Balıkesir, Manisa, Aydın yöresine gelen Çepnilerin Halep Türkmenleri ve Boz Ulus'a mensup Çepniler oldukları da bazı bilim adamlarınca söylenmiştir. Bugün bile Gaziantep, Kahramanmaraş, Adana bölgelerinde Çepniler vardır. Bugün Balıkesir ve İzmir çevresindeki Çepnilerin, Kırım ve Dobruca'dan Anadolu'ya geri dönen Çepniler olduğu görüşü de çeşitli araştırmalarda yer almaktadır (Çepnilerin Anadolu'daki iskânı hakkında ayrıntılı ve doyurucu bilgi için, bk. BOSTAN 2002)

Sonuç

Anadolu'daki ağızlar arasındaki farklılıkların bir bölümü doğal gelişim içindeki gelişmelere, yeni komşularla etkileşime bağlı olsa da, tarihi boy-sal ayrılıklara dayanan farklılıklar da bulunabilir. Oğuz boylarının her birinin özgün ağız özelliklerini belirleyebilmek ise, bugün için çok zordur. Çünkü, kendi boy adını kullanan, hatırlayan çok az insan kalmıştır. Boyların adını taşıyan bazı yer adları ilk aşamada hareket noktası olabilecek gibiyse de, bunun da kendi içinde bir çok sorgulanacak yönü vardır.

Oğuz boylarının Anadolu'daki ağız özelliklerinin belirlenebilmesi için, her boyu ayrı ayrı işleyecek projelere ihtiyaç vardır. Biz, kendilerini

boylarının adı ile hâlâ ifade edebilen Çepnilerin ağız özelliklerini, bir öğrencimize doktora tezi olarak vererek bu çalışmaya başladık. Amacımız, sıra ile diğer boyların ağız özellikleri üzerinde de çalışmaktır.

Kaynaklar

- BRENDEMOEN 1988: Bernt Brendemoen, “*Trabzon Çepni Ağızı ve Tepegöz Hikâyesinin Bir Varyantı*”, *Uluslar Arası Türk Dili Kongresi 1988*, TDK Yayınları, Ankara 1996, s.211-223.
- BOSTAN 2002 : M. Hanefi Bostan, “*Anadolu’da Çepni İskânı*”, *Türkler, C 6*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.299-311.
- DEMİR 2000: Necati Demir, “*Karadeniz Bölgesi Ağızlarında Kıpçak Türkçesi Özellikleri*”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 2000*, Bildiriler I, TDK Yayınları, Ankara 2007.
- DEMİR 2001: Necati Demir, *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara 2001.
- DEMİR 2006: Necati Demir, *Trabzon ve Yöresi Ağızları Cilt I-II-III*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.
- DEMİR-ŞEN 2006: Necati Demir-Ülker Şen, *Sivas İli ve Yöresi Ağızları*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.
- GÜLENSOY 1988: Tuncer Gülensoy, *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara 1988.
- GÜLSEREN 2000: Cemil Gülseren, *Malatya İli Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- GÜNŞEN 2000: Ahmet Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- KILIÇ 1991: Ayşen Kılıç, *Avşar Ağızları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1991.
- KORKMAZ 1971: Zeynep Korkmaz, “*Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu*”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, s.21-46.
- MUTLU 2008: Hüseyin Kahraman Mutlu, “*Balıkesir Çepni Ağızı Dil Özellikleri*”, *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı*, Türk Dil Kurumu, 25-28 Mart 2008 Urfa.

ŞAHİN 1999: Eda Şahin, *Bayat Merkez Ağzı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi, Afyon 1999.

SES KASETLERİ:

1. Hüseyin Kahraman Mutlu'nun derledikleri
2. Zeynep Şimşek Umaç'ın derledikleri
3. Fatma Uğur'un derledikleri
4. Yrd.Doç.Dr. Erdoğan Alkaynak ve öğrencilerinin derledikleri